

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ТА ПОЛІТИЧНИЙ КЛАС
У СУЧАСНІЙ ПОЛІТОЛОГІЇ

Попередні зауваження. Останніми роками у науковій літературі розгортаються широкі дискусії щодо визначення поняття «політична еліта». Критеріїв відбору претендентів до групи, що може бути названа «політичною елітою», з одного боку, існує значна кількість, з іншого — всі вони такі суперечливі, що за бажанням наповнення поняття може постійно змінюватися як за змістом, так і за масштабами. Окрім того, нечіткість підстав, за якими дають визначення, зумовлює ситуацію, коли «різними найменуваннями користуються для позначення того самого концепту, і різні концепти позначають тим самим найменуванням»¹. Можливо, ці вади не є випадковими на певному етапі розвитку як самого суспільства, так і політичної теорії. Завдяки «приблизності» поняття «еліти» вживають там, де, власне, потрібне поглиблення теорії, конкретизація знання, але підходів, які б відповідали у такому значенні слова науковим вимогам, ще не вироблено. Беручи до уваги ці обставини, все ж таки ризикнемо окреслити межі застосування поняття «політична еліта», співвіднести його з поняттям «політичний клас», «владна еліта», «правляча еліта» та почасти «інтелігенція».

Як відомо, термін «еліта» походить від латинського *eligere* і французького *elite* — найліпший, добірний. Починаючи з XVII ст. він вживався для позначення товарів найвищої якості, а згодом і для найменування «обраних людей», перш за все вищої знаті. У Великій Британії, як свідчить Оксфордський словник 1823 р.², цей термін став застосовуватися до найвищих соціальних груп у системі ієрархічного суспільства. Через певний час поняття почали використовувати у генетиці, біології та інших природничих науках. У політології «елітою» називають осіб, які отримали найвищий індекс у галузі їх діяльності.

Еліта політична (від франц.) — це «самодостатня, відносно привілейована менша частина суспільства, яка усвідомлює власні інтереси, свою специфічність, вирізняється з політичного середовища на основі вищого ступеня розвитку окремих психологічних, соціальних, політичних якостей, бере безпосередню участь у прийнятті та здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади або впливом на неї»³.

Історичний аспект. У розумінні процесу становлення української демократичної державності і формування політичної еліти важливе місце належить вивченню історичного досвіду, а саме — розвитку теорій елітизму.

Проблема політичної еліти є однією із найдавніших у історії соціально-політичної думки. Починаючи зі стародавніх часів і до середини XIX ст. учені робили спроби з'ясувати, якою ж має бути політична еліта в ідеалі, яке її походження, обов'язки і як мають вибудовуватися взаємовідносини між елітою та масами.

Проте науковий підхід до вивчення політичної еліти, коли вперше було поставлено питання про існування політичної еліти у будь-якому суспільстві почав формуватися у другій половині XIX ст. і було пов'язане з іменами італійських дослідників В.Парето і Г.Моски та німецького дослідника Р.Міхельса.

Представник ціннісної теорії еліт — іспанський філософ Х.Ортега-і-Гассет вважав, що будь-яке суспільство є динамічною єдністю двох чинників: меншості і мас, і що суспільна сила — в меншості людей, вибраних аристократів. Водночас він виходив з того, що еліта — це частина суспільства, яка, на його думку, має вимірювати себе особливою мірою, готова взяти на себе історичну відповідальність за долю суспільства загалом. «Це не той, хто вважає себе вищим за інших, а той, хто до себе самого вимогливіший, ніж до інших»⁴. Як представник ціннісної концепції, він вважав еліту головною конструктивною силою суспільства і дотримувався думки, що формування еліт відбувається через природний відбір найбільш цінних представників суспільства, а не внаслідок боротьби за владу.

У кризові моменти в людській спільноті зазвичай знаходяться особи, здатні взяти на себе право щодо прийняття доленосних рішень. Саме їх здібності, розум, передбачливість, рішучість допомагають суспільству долати негаразди. Особа не тому виявляється нагорі, що наділена владою, а навпаки: вона наділена владою й перебуває нагорі тому, що заслуговує на це. Традиційно такі завдання покладаються на політичну еліту, яка покликана професійно керувати справами суспільства, врегульовувати конфлікти, розв'язувати протиріччя⁵, вважав представник концепції демократичного елітизму, прихильник положення про ціннісні якості еліт Дж. Сарторі.

Ціннісні теорії лежать в основі концепцій демократичного елітизму, які представляли такі вчені, як Р.Арон, Т.Дай, Л.Зінглер,

С.Келлер, С.Ліпсет. Вони вважали, що панування у суспільстві не є прерогативою єдиної монолітної еліти, а є сферою діяльності різноманітних елітних груп. Влада будується за принципом поліархії, існує багато її центрів⁶.

Представники демократичного елітизму, зокрема Т.Дай та Л.Зінглер стверджували, що «влада в Америці організаційно зосереджена в основних соціальних інститутах — корпораціях, урядових закладах, системі освіти, воєнних колах, профспілковій та релігійній сферах. Джерело влади — висока посада в цих основних суспільних інститутах»⁷. Таким чином, учені давали визначення політичному класу або правлячій еліті, зазначаючи при цьому, що для збереження демократії еліті необхідно мудро правити.

Прихильниками цієї концепції є також такі вчені, як Й.Шумпетер, К.Маннгейм, Г.Лассуел. Загалом концепція демократичного елітизму не заперечує ідеї народного суверенітету, а владу і правління демократичної еліти вважає благом для всього суспільства.

Прихильником конкуренції еліт та концепції елітарної демократії був Й.Шумпетер, який доводив, що життєздатність демократичної моделі може забезпечити конкуренція еліт, а не мас. Правляча еліта необхідна для будь-якого суспільства, у тому числі для демократичного, характерна риса якого — конкуренція еліт за позиції влади, а також відкритість еліти для оновлення талановитими, здібними, високоморальними представниками народу⁸.

Г.Лассуел стверджував, що еліта сучасного західного, особливо американського суспільства, на відміну від своїх попередників, володіє знаннями і умінням управляти і тому більше підходить для управління сучасним складним і диференційованим соціумом, ніж аристократична каста. До того ж еліта сучасного західного суспільства визнається кращою з еліт, оскільки вона відкрита для всіх людей, які здатні до управління⁹.

На противагу зазначеній теорії визнаний дослідник американської політичної науки Р.Даль виступав проти делегування політичної влади еліті і пропонував реформи із розширення в США політичної ваги нижчих та середніх верств¹⁰.

Попри те, що вплив демократичного та плюралістичного компонентів у політичній системі зростає, елітарна складова продовжує домінувати, і, таким чином, і демократія, і плюралізм залишаються підвладними еліті (мова йде про так званий американський варіант керованої демократії). Один з найбільш авторитетних

ліволіберальних політологів США Дж. Домхоф доводить, що «*верхній клас* підкоряє собі американську політику за допомогою чотирьох стратегічних процесів: умілого лобювання своїх економічних інтересів у системі державної влади; використання різноманітних інститутів, способів і механізмів для вироблення і прийняття політичних рішень; участі у відборі кандидатів на державні та політичні посади; активного впливу на систему освіти, культури, засобів масової інформації з метою утвердження та підтримки у суспільстві цінностей та стереотипів, які увічнюють його класову гегемонію»¹¹. Однак у згаданих працях ігнорується реальна роль демократичних політичних інститутів, які контролюють саму еліту; не визнається роль мас у політиці; *не приділяється належної уваги політичній конкуренції всередині правлячого класу*, яка за наявності інститутів демократії впливає на відбір політичної еліти, робить її відкритою, такою, яка якісно відрізняється від закритих еліт авторитарних і тоталітарних суспільств.

Для представників концепції ліволіберальної теорії політичної еліти П. Бірнбоума, Р. Міллса, М. Паренті, Ф. Хантера еліта — це співтовариство, яке посідає вищі позиції у системі ключових соціальних інститутів і здійснює першочерговий вплив на прийняття важливих рішень. Досить чітко ці ідеї висловив Р. Міллс, який вважав, що «*владна еліта в США об'єднує людей з трьох сфер — політичної, економічної та воєнної. У тридцятих роках ХХ ст. провідна роль у державному житті належала політикам, а вже через два десятиліття — воєнним і представникам корпорацій*»¹².

Подібних поглядів дотримується і М. Паренті, який стверджував, що в США влада розподіляється серед міцно укорінених і добре забезпечених політико-економічних конгломератів. Політику визначають елітарні угруповання, які, зіткнувшись з фінансовими колами та керівними закладами, все ж таки обопільно зацікавлені у збереженні системи, яка забезпечує їм накопичення багатства та привілеїв. Досить часто ці непорозуміння врегульовуються шляхом домовленостей, але не на шкоду суспільним інтересам¹³.

У зв'язку з інтенсивним розвитком науки і промисловості у середині ХХ ст. виник технологічний, або функціональний напрям у осмисленні проблем політичної еліти. Представники цієї школи А. Берлі, Дж. Бернхем, К. Боулдінг, Д. Елеско виходять з того, що «*зміни у суспільстві пов'язані з науково-технічною революцією. Тому управління буде сконцентровано в руках вищого рангу*

менеджерів як нової еліти — президентів та голів ради директорів найбільших компаній і вищих державних службовців»¹⁴.

Ідеал суспільного устрою за Дж.Бернхемом — державно-монополістичний капіталізм, при якому масами управляє еліта менеджерів. Таке суспільство буде класовим, в ньому будуть правителі і поневолені, до того ж виступи проти правителів він вважав «утопічними», оскільки вони спрямовані проти «кваліфікованої еліти»¹⁵. Однак такі міркування є дещо утопічними, оскільки так звана еліта менеджерів поповнюється далеко не всіма соціальними групами, як це передбачають прихильники «функціонального» обґрунтування елітаризму. Дослідження західних вчених свідчать, що більшість вищих менеджерів є вихідцями з привілейованих верств населення.

Сучасні теорії еліт. Наприкінці ХХ ст. наголоси в обґрунтуванні елітаризму з позицій технологічного детермінізму змінювалися. Термін «нова еліта» (менеджери, верхівка чиновників та інтелігенція), на відміну від «колишньої» еліти («еліти крові» та «еліти багатства»), розглядається як важлива складова нових моделей соціальної структури. Представники неотехнократії виходять із розуміння того, що суспільство є системою бюрократичних інститутів, якими ефективно керують кваліфіковані менеджери. Провідну роль при цьому відіграють «нові еліти», які регулюють соціальні відносини науковим впливом. Не випадково теоретики неотехнократії стверджують, що це приведе до утвердження інтелектуальної еліти, яка володіє потужними науковими знаннями, професійним досвідом, умінням керувати сучасними організаціями.

Для представника неотехнократичної теорії обґрунтування еліт Дж.Гелбрейта сучасна технологія обов'язково створює еліту, яка є «техноструктурою». Техноструктура — це особливий соціальний інститут, коли не індивід, не окремий лідер, а цілий комплекс вчених, інтелектуалів, техніків, працівників реклами, експертів, бюрократів посідають керівні позиції. Ця корпоративна еліта фахівців виробляє політику і управляє нею. Центр влади зміщується від еліти власників капіталу до еліти фахівців, носіїв знань. Кредо неотехнократів — «еліта спасе світ», але еліта кваліфікована.

На думку деяких російських дослідників, під «політичною елітою» слід розуміти соціальну верству, яка відзначається таким суспільним становищем і такими якостями, що дозволяють їй управляти суспільством, або ж мати суттєвий вплив на управління

ним, впливати (позитивно чи негативно) на ціннісні орієнтації, поведінкові орієнтири у суспільстві, а у підсумку — більш активно і результативно, ніж інші верстви, брати участь у формуванні тенденцій розвитку суспільства. Ця верства водночас володіє значно більшою самостійністю, ніж інші групи, у формуванні свого становища, виборі своєї групової орієнтації за основними суспільними проблемами»¹⁶. Наведене визначення, на наш погляд, не зовсім співвідноситься з даними сучасної російської політології, де основний акцент робиться все ж таки на тому, що *політична еліта в першу чергу є саме правлячою соціальною групою*.

Більшість політологів, які проводять емпіричні дослідження еліт, звертаються до альтиметричного критерію, який передбачає розуміння еліти у широкому сенсі, що включає не лише лідерів, які належать до вищого ешелону влади, але і тих політиків, які користуються впливом на місцях, а також активістів партій. У контексті такого підходу до «політичної еліти» відносять осіб, які обіймають посади, що передбачають вирішення питань загальнонаціонального рівня»¹⁷. Це визначення, на наш погляд, більшою мірою відображає сутність політичної еліти, ніж наведене попередньо.

Російський дослідник О.Мясніков стверджує, що «...правляча еліта концентрує у своїх руках владу шляхом монополізації права на прийняття рішень, на визначення стратегії, цілей, пріоритетів політики. Правляча еліта — не арифметична сума правителів та володарів, це перш за все особлива соціальна група, тобто стійка спільнота, яка базується на глибинних внутрішніх зв'язках політиків, які до неї належать»¹⁸.

На думку російської дослідниці Л.Васильєвої, політична еліта «це конгломерат вищих політичних функціонерів, це група людей, які володіють статусом елітності (внаслідок таких якостей, як висока когнітивна структурованість мислення, варіативність поведінки і соціально-орієнтований характер установки), об'єднаних на основі певної ідейно-політичної платформи і здатних до інституалізації у політичній сфері тих імпульсів, які виходять від їх групи»¹⁹.

Провідний російський фахівець із дослідження політичної еліти та політичного класу О.Гаман-Голутвіна, аналізуючи політичний клас, зазначає, що «він не є однорідним, а має вищий рівень — уряд і нижчий — решту політичних сил. Ефективність політичного управління багато в чому визначається способом формування та стилем функціонування страт, які посідають проміжне становище

між тими, хто знаходиться на вершині політичної піраміди і тими, хто становить її основу. Це означає, що має бути баланс між різними елементами правлячого класу, тоді буде збережена стійкість демократичних інститутів»²⁰.

«Але хіба тільки правлячий стан, політичні контроліти або економічно детерміновані класи змінюють світ, беручи участь у процесі виробництва нової суб'єктності?», — запитує О.Неклесса²¹. Отже, на думку російських дослідників, питання політичної еліти та політичного класу залишаються відкритими та потребують подальших ґрунтовних досліджень.

Досить цікавою і самобутньою в історії української суспільно-політичної думки є елітарна концепція В.Липинського. Передумовою провідної ролі національної аристократії є, на його думку, її прагнення до влади і готовність боротися за неї. У праці «Листи до братів-хліборобів» він звертає увагу на те, що ідеалістичний порив до високої і справедливої справи завоювання і творення держави можливий у суспільстві лише за наявності «сильної, організованої і високовартної інтелігенції». В.Липинський наголошує, що народи, які не вміють витворити власних «панів», тобто політичної еліти, приречені на те, щоб коритися чужим.

У його другій відомій праці «Релігія і Церква в історії України» висловлюється сумнів, що Україну можна створити «голосами плебісциту». Державу в Україні, на його думку, можна побудувати лише «розумним і витривалим хотінням та зусиллями меншості». Причому не такої демократичної меншості, «яка править іменем народної більшості і тому не несе за свої діла ніякої відповідальності», а такої, що є авторитетом серед народу, що бачить своє призначення «в найбільшій послідовній і неперервній зусиллі своєї волі, свого розуму, своєї власної організованості». Липинський не розглядав еліту як замкнену суспільну верству або касту. Він вважав, що національна еліта — це та активна меншість, яка об'єднує найкращих і найактивніших членів усіх класів, творить матеріальні і духовні цінності — власність усього суспільства. На його думку, в кожній нації існує група людей, яка керує нацією. Таку провідну групу Липинський називає «*національною аристократією*». Політолог запевняє, що «без своєї власної національної аристократії — без такої меншості, яка б була настільки активна, сильна та авторитетна, щоб організувати пасивну більшість нації всередині, і тим захистити її од ворожих наскоків ззовні — немає і не може бути нації». Постійне відтворення нації, тобто

циркуляція еліт — це, за Липинським, вічний і незмінний наслідок кожної боротьби творчих, продукуючих класів²².

Після краху класової соціальної диференціації на пострадянському просторі дедалі частішим явищем стає багатомірна соціальна диференціація. На місце «класів» у їхньому традиційному розумінні (за типом відношення до засобів виробництва) приходять більш об'ємне і диференційоване поняття: «клас» означає групу людей, що володіють різним «капіталом» (фінансовим, політичним, символічним, інтелектуальним тощо)²³. Можна зробити висновок, що еліта з'являється як багатомірне формування. У найширшому сенсі воно представляє ті позиції у суспільстві, що перебувають «на вершині» соціальних формацій і займають домінуючі позиції.

Вчений С.Вовканич стверджує: «Національні еліти ... є не закритим соціальним кланом, а відкритою системою з перманентними процесами, до яких може долучитися кожен, хто здатний своїм інтелектом, духом, хистом, творчістю та іншими достоїнствами, особистими якостями збагатити національну скарбницю знань, досвіду, цінностей, здобутків»²⁴.

Найбільш вдалим нам видається формулювання відомого політолога, професора Ф.Рудича: «Правлячий клас («еліта влади»), правляча еліта становить вищі соціальні прошарки, які володіють атрибутами впливу, зосередили в своїх руках реальну владу в основних сферах життєдіяльності держави — це і депутатський корпус парламенту, і адміністративно-управлінська еліта, еліта судової влади, дипломатична еліта, лідери політичних партій, громадських рухів, керівники аналітичних, політологічних центрів, фондів»²⁵.

Поняття «правляча еліта» включає на всіх етапах розвитку суспільства різні визначення. Слід зауважити, що поняття «правляча еліта» та «владна еліта» не тотожні. В українському суспільстві окрім владної еліти, є ще й інші групи еліт, які беруть участь в управлінні державою. Отже, під «правлячою елітою» розуміємо групу людей, які посідають впливові позиції як у структурі влади, так і поза нею, які наділені формальними, офіційними повноваженнями, або, не маючи їх, виробляють і приймають найбільш значущі для суспільства рішення у системі політичних відносин.

Ще Фрідріх Великий сказав: «Les ames privilegiees rangent a legal des souveraines» — «Обдаровані люди нарівні з монархами». Отже, поряд з «елітою крові» затвердилася «еліта розуму і талан-

ту» — інтелігенція. Інтелігенція (лат. *intelligentia, intellegentia* — розуміння, пізнавальна сила, знання, від *intelligens* — розумний). Слово «інтелігенція» з'явилося у російській та польській мовах у першій половині XIX ст. і було своєрідною альтернативою слову «дворянство». На перший погляд, *інтелігенція* — це просто частина еліти нації. Проте поняття «еліта» та «інтелігенція» мають суттєво різні значення, зокрема щодо ставлення представників цих суспільних категорій до влади. Ця відмінність фіксується вже на етимологічному рівні. Цікаво, що «еліта» і «інтелігенція» — слова досить близькі за походженням: «еліта» — від лат. *eligare*, що означає висмикувати, виривати, обирати; інтелігенція (також латина) — *lego*, тобто вириваю, виймаю, обираю тощо, але з попереднім *intel* — між, поміж. В останньому випадку йдеться про встановлення зв'язків між обраними. Якщо еліта від самого початку передбачає того, хто її обирає, то інтелігенція — така «мисляча субстанція», яка, так би мовити, прослизгає між пальцями формотворця, претендуючи на самостійне впорядкування буття.

Поділяємо думку фахівців, що не зовсім коректним є питання про співвіднесення понять «еліта» та «інтелігенція», оскільки ці поняття належать до різних систем, мають відмінні сутнісні характеристики. Зокрема, поняття «інтелігенція» містить в собі ознаки класової посттоталітарної доби, розуміння її статусу як соціального прошарку, натомість — «еліта» відображає світовий розвиток, напрацьовані теорії еліти та є основою нації»²⁶.

Ми маємо перехідну еліту. Говорити про те, що в Україні вже сформована еліта, особливо на рівні державних менеджерів чи політичних діячів, зарано. Скоріш за все ми маємо квазіеліту, якій притаманно багато ознак номенклатури. Необхідно згадати, що номенклатура, на відміну від еліти, виокремлює людей лише за критерієм посад, які вони обіймають. А еліта — це ще й моральний авторитет і авторитет у суспільстві, це люди, до думки яких дослухаються, люди, які мають неформальний вплив на соціум.

Для постсоціалістичної України характерне незначне оновлення еліти, що свідчить насамперед про її усталеність. Зміни суспільно-політичного соціалістичного устрою і відповідної політичної системи не привели до повного оновлення політичної еліти. Не можна не відзначити природну динаміку політичної еліти в Україні, що посилилася внаслідок переходу від однієї політичної системи до іншої.

Отже, в Україні можна говорити не про еліту, а про так звану «псевдоеліту» — явище, притаманне тоталітарним і неототалітарним системам. Сенс політичної еліти як феномена суспільного життя полягає у здійсненні авторитетного керівництва у сфері політики. Авторитетною ж, як правило, є влада, сприйнята людьми, на яких вона поширюється.

«Сучасна еліта не є організуючим началом і не має довіри у більшості населення чи бодай його більш-менш значної частини. Позаяк населення не має однорідних цілей і уявлень про себе»²⁷.

За період незалежності України ми бачимо ті самі обличчя, ті самі інтриги, суперечки і союзи у стилі мексиканської опери, і не маємо жодної публічної дискусії з приводу нагальних проблем розвитку країни. Брак такої дискусії — ознака системної кризи не «помаранчевих» чи «біло-блакитних», а цілого *політичного класу*, якому вже давно нема чого запропонувати українському суспільству, зазначає український дослідник С.Таран. «Прихильники білосиніх, які вимагають хліба, і прихильники помаранчевих, які вимагають видовищ, мають навчитися вимагати від політиків програм, стратегій і системних дій. І це теж — питання зміни поколінь. Але вже не політиків, а виборців»²⁸.

На думку політичного експерта К.Матвієнка, «...політичний клас замикається уже на родинному рівні. Раніше були куми, свати, брати. Зараз пішли діти і племінники. Це має місце в усіх блоках...Отже, таким чином, політичний клас замикається генетично і відторгається від суспільства, від країни»²⁹.

І на закінчення. Якщо спробувати розглянути сучасні точки зору на поняття «еліта», то вийде досить різноманітна картина. Зокрема, «еліта» — це: люди, яким притаманне найвище почуття відповідальності (Х.Ортега-і-Гассет), володіють формальною владою в організаціях і інститутах, що визначають соціальне життя (Т.Дай), мають у суспільстві найбільший престиж, багатство, статус (Г.Ласуел), професійно керують справами суспільства і врегульовують конфлікти (Дж. Сарторі), посідають найвищі позиції у системі ключових соціальних інститутів (М.Паренті, Р.Мілле), регулюють соціальні відносини науковим впливом (Дж.Гелбрейт), активна та авторитетна аристократія для організації пасивної меншості (В.Липинський) тощо.

У сучасній науці існує безліч різноманітних теорій політичних еліт: від макіавеллістських, які визнають еліту творчою меншістю, якщо покликана керувати не здатними до самоуправління

масами, до технократичних, які ратують за необхідність формування політичної еліти із середовища менеджерів та вчених. Еліта може бути визначена як група осіб, що володіє високим ступенем соціального престижу і здатна впливати на рішення загальнонаціональних проблем.

Однією з провідних тенденцій сучасної політичної науки є розуміння політичної еліти як *політичного авангарду правлячого класу*. Політична еліта — це досить самостійна, найвища, відносно привілейована частина суспільства, наділена непересічними психологічними, соціальними й політичними якостями, яка бере безпосередню участь у прийнятті та здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади або впливом на неї. Термін «еліта» зараз не означає «краще». Однак сенсові навантаження цього терміна припускають, що представники еліти мають ті чи інші якості або ресурси найбільшою мірою, порівняно з іншими групами.

До складу політичної еліти входять ті представники правлячого класу, які формально не пов'язані з політикою, але здійснюють закулісний вплив на ухвалення політичних рішень і відіграють роль так званих «сірих кардиналів» і у певний період можуть ставати головними дійовими особами політичного процесу.

На наш погляд, найбільш правомірним є розгляд феномена «політичної еліти» у співвіднесенні з фактом соціально-класової диференціації. Внаслідок такого підходу можна дійти висновку, що у класово-диференційованому суспільстві клас, який володіє певною власністю на основні засоби виробництва, є *правлячим класом*. В умовах капіталістичного способу виробництва, таким класом є буржуазія. Панівний клас здійснює управління суспільством через діяльність свого політичного авангарду, найбільш активних у політичному сенсі його членів, які безпосередньо керують організацією панівного класу, насамперед за допомогою державною машиною. Таким чином, *політична еліта є частиною правлячого класу і об'єднує ту його частину, яка володіє навичками професійної політичної діяльності і безпосередньо здійснює державне управління*.

Політична еліта відіграє надзвичайно важливу роль у досягненні політичного успіху і соціально позитивної спрямованості політичних процесів. Це зумовлено насамперед тим, що вона уособлює найважливіші сутнісні риси політики: владу, авторитет, вплив, керівництво, представництво і відображення суспільно-політичних інтересів. Отже, під політичною елітою розуміємо соціальну

групу, що посідає найбільш високі позиції в суспільстві, максимально володіє політичною владою і можливістю впливу на суспільство. Вона охоплює найважливіші кола і угруповання економічно і політично пануючого класу. Це люди, які зосредили в своїх руках значні матеріальні та інформаційні ресурси.

Еліта, яка висувається класом, набуває певної автономії стосовно цього класу і зазвичай сприймається як провідник не вузькокласового, а «всезагального» інтересу³⁰.

Еліта відображає волю панівного класу, виявляючи та реалізуючи її. Здійснюючи ці функції, еліта відіграє особливу роль у житті суспільства і набуває відносної самостійності щодо свого класу. Для утримання своєї влади правлячий клас має продемонструвати свій інтерес як інтерес всього суспільства та відповідати своєму визначенню не лише як соціальної групи, яка відрізняється від інших критеріями доступу до суспільного багатства, влади, а й соціальним престижем.

¹ Сартори Дж. Вертикальная демократия // Полис. — 1993. — №2. — С. 80.

² Див.: Ашин Г.К. Элита: история термина. // www.elitarium.ru — 2004. — 5 августа.

³ Політологічний словник / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонюка. — К.: МАУП, 2005. — С. 216.

⁴ Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Антология мировой политической мысли: В 5 тт. — М., 1997. — Т. 2. — С. 256–257.

⁵ Див.: Сартори Дж. Вертикальная демократия. — С. 80–84.

⁶ Див.: Пугачев В.П. Субъекты политики: личность, элиты, лидерство. — М., 1991. — С. 17.

⁷ Дай Т., Зинглер Р. Демократия для элиты: введение в американскую политику. — М., 1984. — С. 92.

⁸ Див.: Согрин В.В. Управляемая демократия: американский вариант // Общественные науки и современность. — 2004. — №6. — С. 120.

⁹ Див.: Ашин Г.К., Охотский Е.В. Курс элитологии. — М., 1999. — С. 185.

¹⁰ Див.: Роберт А. Даль. Демократія та її критики / Лупішко М., Лупішко О. (пер. з англ.) — Х.: Вид. група «РА–Каравела», 2002. — 440 с.

¹¹ Цит. за: Согрин В.В. Управляемая демократия: американский вариант // Общественные науки и современность. — 2004. — №6. — С. 120.

¹² Миллс Р. Властвующая элита. — М., 1959. — С. 380–381.

¹³ Див.: Паренти М. Демократия для немногих. — М., 1990. — С. 403–407.

¹⁴ Цит. за: Гаман-Голутвина О.В. Политическая элита: Эволюция теоретических концепций. — М., 1996. — С. 20.

¹⁵ Див.: Ашин Г.К., Охотский Е.В. Курс элитологии. — С. 108–109.

¹⁶ Кодин М.И. Современный политический процесс в России: общественно-политические объединения и политическая элита. — М., 1997. — С. 53.

¹⁷ Крыштановская О. Трансформация старой номенклатуры в новую российскую элиту // Общественные науки и современность. — 1995. — №1. — С. 51.

¹⁸ Мясников О.Г. Смена правящих элит: «консолидация» или «вечная схватка»? // Полис. — 1993. — №1. — С. 52.

¹⁹ Васильева Л.Н. Теория элит (синергетический подход) // XXI століття: альтернативи розвитку суспільства. Третя світова теорія: Мат-ли четвртої міжнар. наук.-теорет. конф. — К., 2005. — Ч. I. — С. 239.

²⁰ Гаман-Голутвина О.В. Политическая элита: Эволюция теоретических концепций. — С. 7–9.

²¹ Неклесса А. Новый амбициозный класс. Кто осуществит новую сборку мира? // Полит. класс. — 2007. — № 9 (33). — С. 35.

²² Див.: Липинський В. Листи до братів-хліборобів // Філософія політики: Хрестоматія: У 4 тт. / Авт.-упоряд. В.П.Андрущенко (кер.) та ін. — К.: Знання України, 2003. — Т. 3. — С. 91–106.

²³ Див.: Гожев К. Теорія еліт і соціально-філософський аналіз конфліктних ситуацій. — <http://www.ji.lviv.ua/n45texts/gozhev.htm>

²⁴ Вовканич С. Еліта — найбільш конвертована валюта // Віче. — 1997. — №5. — С. 123–124.

²⁵ Рудич Ф. Політичний клас (правляча еліта: її місце і роль в утвердженні незалежності української держави) // Наук. зап. ІПіЕНД. — 2007. — Вип. 36: Курасівські читання. — С. 265.

²⁶ Вовканич С. Еліта — найбільш конвертована валюта. — С. 124–125.

²⁷ Дроздов О. Безелітарна Україна // Ї: незалежний культурологічний часопис. — 2006. — №45.

²⁸ Див.: Таран С. Для УП. — www.pravda.com.ua

²⁹ <http://www.readbookz.com/book/180/6285.html>

³⁰ Див.: Ашин Г.К., Понеделков А.В., Игнатов В.Г., Старостин А.М. Основы политической элитологии: Учеб. пособ. — М., 1999. — С. 139–141.